

LJILJANA BELKASIĆ

NOŠNJA U DONJEM BIRČU

Predeo oko varoši Vlasenice naziva se Birač. Birač se graniči sa nekoliko predela: sa jugozapada Planinom (područje od Glasinca preko Han Pijeska do Ploče), sa severozapada, preko planine Javornika, sa Sprečom, a s jugoistoka s Osatom i Ludmerom. Ovaj predeo deli se na Donji i Gornji Birač. Donji Birač je severozapadno od Vlasenice i obuhvata šire područje oko srednjeg toka reke Drinjače, a Gornji Birač šire područje oko srednjeg toka Jadra.

Stanovništvo Donjeg Birča etnički je jedinstveno. Tu žive samo Srbi, ne uzimajući u obzir jednu oazu — jedno malo selo rumunskih Cigana zv. Karavlahu. U Gornjem Birču, pored srpskog ima i muslimanskog stanovništva. Srpsko stanovništvo, naročito u Donjem Birču, hercegovačkog je porekla. O tome i danas postoje veoma živa predanja. Govoreći o poreklu stanovništva tuzlanske oblasti dr Risto Jeremić napominje da su se hercegovački doseljenici doseljavali u tu oblast direktno ili posle zadržavanja u etapama, i to oko Foče, Goražda, Sarajeva i Glasinca, a da je Birač bio njihova najjača i najduža etapa (dr Risto Jeremić O poreklu stanovništva tuzlanske oblasti Glasnik Geografskog društva sv. 7 i 8, Beograd, 1922, str. 151). I pored toga što su Birčaci svesni svog hercegovačkog porekla, oni »planinštake« nazivaju »Erama«. Međutim, »Posavljacima je i Birač hercegovački, jer donde dopiru opanci od opute i bele dokolnice« (dr R. Jeremić, nav. rad, str. 151).

Birčaci su održavali žive veze sa svojim susedima. Naročito ranije, muškarci iz Birča odlazili su u Planinu kao sezonski šumski radnici. Preko Planine održavali su veze, najviše ekonomske prirode, i sa Sarajevom. U Sarajevu na pijacu Srbi su terali svinje, a muslimani čurke. Preko Zvornika održavali su veze sa Semberijom, gde su svake godine išli u žito. Preko Semberije i Zvornika u Birač su prodirali i neki uticaji iz Srbije. Stanovnici Gornjeg Birča održavali su veze sa Ludmerom (sa Osatom rede), a stanovnici Donjeg Birča sa Sprečom. Osobito su česte ženidbene veze. Najživlji i najmasovniji dodiri seljaka iz Donjeg Birča i Spreče ostvarivali su se na crkvenim saborima kod manastira Papraće (Spreča) i u centru Donjeg birča, kod crkve Lovnice u Blizini Sekovića.

I pored znatnih dodira sa stanovništvom susednih oblasti nošnja u Donjem Birču predstavlja zasebnu celinu. Ona se razlikuje po mnogim svojim elementima i od srpske nošnje iz Gornjeg Birča, koja ima dosta sličnosti sa nošnjom iz Planine.

Iako je stanovništvo Donjeg Birča poreklom iz istočne Hercegovine i Crne Gore, njegova nošnja nije hercegovačka, mada je doskora bilo u njoj nekih delova karakterističnih za hercegovačku nošnju. (O tome govore dr R. Jeremić, nav. rad, str. 151. i dr M. Filipović, Donji Birač, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu XV, 1940, str. 37). Pominju se beli hercegovački tozluci koji su se u muškoj nošnji zadržali i do naših dana. Međutim, detaljnije dosada još niko nije proučavao nošnju u Birču.

U ženskoj nošnji Donjeg Birča ima izvesne sličnosti sa nošnjom u Spreči (sličnost u pregačama). Ono u čemu se nošnja Donjeg Birča razlikuje od nošnje u Gornjem, jeste, pored ostalog, i dužina gúnjeva. U Donjem Birču gúnjevi su veoma dugi i mnogo liče na gúnjeve iz posavske nošnje.

Ženska nošnja u Donjem Birču znatno se razlikuje od nošnje susednih oblasti i, na prvi pogled, veoma mnogo podseća na hrvatsku žensku nošnju iz okoline Žepča, koje je prilično udaljeno od ove oblasti. Pošto nošnje u susednim krajevima oko Donjeg Birča nisu uopšte bile predmet ispitivanja, kao ni ona oko Žepča, to nema mogućnosti za bliža poređenja i izvođenje nekih opštih zaključaka.

Osnovne karakteristike nošnje u Donjem Birču su: veoma velika jednostavnost i skoro potpuno odsustvo veza. Osnovne boje su crna i bela, dok su samo pojedini delovi odeće u drugim bojama.

Budući da nigde nije detaljnije pisano o nošnji u starije vreme u Donjem i Gornjem Birču, glavni izvori na koje možemo da se oslonimo, su sećanja starijih ljudi. Na osnovu prikupljenih podataka do kojih se moglo doći, nošnju u Donjem Birču možemo početi da pratio jedva koju godinu pre 1900. godine. Podatke o nošnji prikupljala sam u nekoliko mahova na terenu — od 1951. pa do 1959. godine, i to 1956. i 1957. kao službenik Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

Celokupna nošnja ranije je izrađivana od domaćih materijala — platna, sukna, vune i kože. Platno se ranije tkalo samo od »prede« (konoplje), a docnije, u »austrijsko doba«, uglavnom oko 1900, mešalo se sa pamukom, a za svečanije prilike šili su se haljeci od platna otkanog od samog pamuka. Pamti se da se uzvodno platno počelo tkati tek posle austrougarske okupacije (1878). Opređena vuna za ženske pregače, torbe i čarape bojila se biljnim bojama (broč, jasen, orahova ljuska itd.). Sukneni haljeci bili su bele, a docnije crne boje. Sukno se tkalo u 4 nita, valjalo u stupi koju pokreće voda i zatim bojilo. U Donjem Birču 1956. i 1957. bile su još tri stupe za valjanje sukna — jedna na Tišči, a dve na Bjelašnici (Vasiljevića i Zekića stupe). Sukno se, posle valjanja, bojilo u crno u »šlakini« (nev. die Schlacke) ili kovačini (metalna prašina od kovanja) i jasenovoj kori. Bojilo se tako što se sukno ostavljalo da prenoči u toploj vodi u kojoj je iskuvana jasenova kora. Pošto se osuši, pospe se kovačinom, uvije i opet potopi u vodu od jasenove kore. Tako se radilo 3—4 puta. Bojilo se i sačikom (»konjski kamen«). Kada se izvalja i oboji, sukno se istezalo tako što se jedan kraj obesi o neku granu, a drugi kraj do zemlje pritegne se sa dva-tri kamena. Posle sušenja je sukno isto kao ispeglano.

Svi delovi nošnje, osim gunja i gunjića, bili su domaći ručni rad. Gunjeve i gunjiće izrađivali su ambulanti majstori »terzije«. To su ranije bili samo muškarci koji su radili po kućama kad im se poruči da dođu. Za njihov trud plaćalo im se u novcu. Najpoznatije terzije bili su Jovo Jeftić iz Grabovice, neki Mihajlo iz Dopasaka, Matija Mičić i Risto Cvorić. Taj posao preuzele su žene i 1957. bio je samo još jedan muškarac terzija negde kod Cikota. Te godine bile su 2—3 žene u Trnovu i jedna u Šekovićima koje su se bavile izradom gunjeva.

U vezi s izradom nošnje postojala su i razna verovanja. Ništa se nije započinjalo u vreme Nesnovica, tj. u periodu između Božića i Jovanjdana, i u to vreme naročito se nije smela grebenati vuna, niti su se smele snovati niti za tkanje da bi »vukovima bila vezana usta«. Petak se takođe »varduje« — ne radi se ništa »u ruke« radi muške dece. Naročito se pazi da se ne radi ništa za muškarce.

Postojala su i izvesna verovanja u vezi sa održavanjem higijene. Rublje »aljine« pralo se parenjem u »lukšiji« ili »cijedu«. Parilo se u »parijenici« koja se pravila od stabla izdubljenog vatrom. Rublje se nije smelo pariti od Velikog četvrtka, pa dok ne padnu prvi otkosi (»radi vremena ne ide se u vodu«). Rublje se nije smelo pariti ni jednog dana »Bijele nedjelje« (nedelja dana pred Uskrs). Ako rublje pari »noseća žena«, onda mora kod ispiranja da pazi da prvo ispere prvu košulju koju je stavila u »parijenicu« da bi »posledak (placenta) odmah izašao za dijete«.

I kosa, kao i rublje, prala se u »cajeđu«, ali se za tu svrhu pravio ceđ od vrbovog drveta, jer je najblaži. Odmah posle »izmiivanja« žene su mazale kosu rastopljenim kajmakom, a pre drugog svetskog rata i slaninom. Petrolejom (»gasom«) su između pranja »očišćale« kosu. Kada se detetu podsecala kosa, bacala se na mlado drvo (da kosa bolje raste, a žene su svoju kosu bacale i u vatru. Bilo je dana kada se kosa nije smela češljati. To su bili utorak, sreda, petak i nedelja. Posebno se pazilo na to da se kosa ne češlja utorkom (na to su naročito pazile devojke) radi zdravlja braće, a i ostalih muškaraca u kući. Ta verovanja zadržala su se i do naših dana, tako da se dešava da devojčice iz nekih kuća dolaze neočešljane u školu »jer nije dan za češljanje«.

U vezi sa nošnjom postoji i verovanje da negde u kući treba sačuvati neki deo venčanog odela, jer ono štiti useve od grada. Kad se nadnesu tamni oblaci i kad počne oluja, pred kuću se iznese neki deo venčanog odela i njime se mahne tri puta u pravcu sejanja semena.

Ženska nošnja

Najstarija ženska nošnja o kojoj mi znamo jeste nošnja kakva se nosila oko 1900. pa sve do prvih godina posle prvog svetskog rata. Ta nošnja se sastojala od košulje i gaća, pregače, pojasa, gunjića i gunja, kape i marame, čarapa sa nazuvcima i opancima (sl. 1).

Košulja je bila duga i široko krojena, sa dugim i širim rukavima. Za svakodnevnu košulju tkalo se platno od pređe (konoplje),

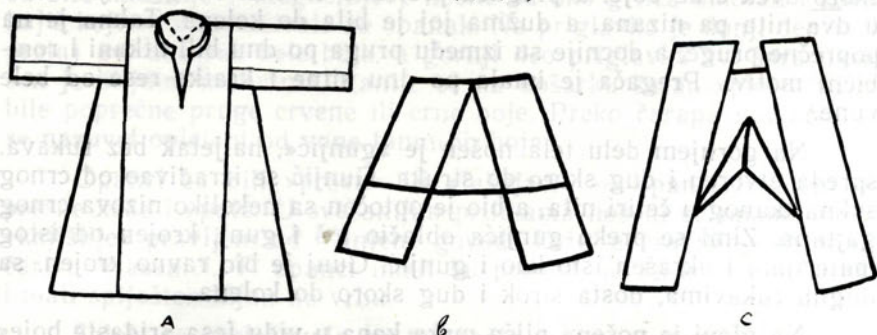
Sl. 1

a za »stajaću« ili prazničnu košulju tkalo se platno mešano od »ćenove (lanene) pređe« i pamuka u potki. Takva košulja zvala se »mješava«. To platno bilo je »izvedeno i nagraškano«. Cella košulja bila je krojena od šest »bezova«, a rukav od jednog i po beza. Polovina beza koja je umetnuta na rukavu zove se »ulama«. Osnovni delovi košulje su: prednji i zadnji stan, klin i rukavi. Bezovi su sastavljeni »šavom« ili »šupljikom« (bod iza igle sa naličja). Oko vrata je razrez i mala, uska jačica. Ceo razrez i jačica nazivaju se »njedra«. Jačica je optočena uskom keranom čipkicom zv. »rešmica«. Iza vrata, ispod same jačice, našivano je manje trougaono parče platna (sl. 1a).

Gaće su se sastojale od nogavica, tura i nastavaka (sl. 1b). Tur i nastavci, tj. gornji deo gaća, pravili su se od »pređe«, a nogavice od platna koje se tkalo od pređe, upola mešane sa pamukom. Nogavice su se dosta videle ispod gaća i gledalo se da budu lepo otkane. Tkale su se u četiri nita sa reljefnim kockastim motivima zv. »kutije«, te su se prema tome gaće zvale »kutijačice«. Žene koje su bile bogatije (»mogućnije«) nosile su i nastavke na gaćama od »meleza«, a samo tur od pređe. Gaće su se vezale »svitnjakom« od pređe, uvučenim u »obenjaču« (širi porub), a po dnu nogavica bila je »obenjačica« u koju se uvlačio uvrnut konac kojim se nogavica

Sl. 1 — (a, b, c)

stezala uz nogu. Interesantno je da duge gaće koje su se vidjele ispod košulje nisu imale odgovarajuću dužinu nogavica, nego su se vezivale veoma nisko, ispod kukova, slično kao čakšire kod Arbanasa. Tek posle prvog svetskog rata gaće su počele da se nose vezane na struku. U vreme menstruacije (»pranje« ili »ono žensko«) oblačile su se stare gaće ili se nešto »poturivalo« (obično kakvo parče starog platna).

Preko košulje i gaća opasivao se »pas« ili »pasić« od deblje opletene vune, a spređa se nosila opasana pregača. Pojas je bio

Sl. 2

skoro uvek crne boje, a pregača pretežno crvene. Pregača je tkana u dva nita pa nizana, a dužina joj je bila do kolena. Takna je na poprečne pruge, a docnije su između pruga po dnu bili utkani i rombični motivi. Pregača je imala po dnu sitne i kratke rese od bele vune.

Na gornjem delu tela nošen je »gunjić«, haljetak bez rukava, spreda otvoren i dug skoro do struka. Gunjić se izrađivao od crnog sukna tkanog u četiri nita, a bio je optočen sa nekoliko nizova crnog gajtana. Zimi se preko gunjića oblačio još i gunj, krojen od istog materijala i ukrašen isto kao i gunjić. Gunj je bio ravno krojen, sa dugim rukavima, dosta širok i dug skoro do kolena.

Na glavi je nošena plića mrka kapa u vidu fesa »ridaste boje« i imala je pipak na vrhu. Oko kape omotavala se šamija takođe ridaste boje. To je bila kupovna marama kvadratnog oblika, sa sitnijim odštampanim cvetovima, tanka isto kao jemenije kod muslimanskih žena. Marama se previjala na trougao i presavijala nekoliko puta, dok se ne dobije širina koja odgovara visini kape. Tako presavijena vezivana je čvrsto oko kape, ali tako da se cvetovi spreda lepo vide. Krajevi šamije su se zaticali pozadi za kapu. Oko kape i šamije po vrhu omotavale su se pletenice (kosa se dela po sredini i plete u dve pletenice). Preko toga prebacivala se velika bela marama zv. »čember«. Čember je kvadratnog oblika, a tkan je samo od osnove (vrsta pamuka za osnovu kod tkanja). Pri tkanju se pazilo da sa strana ostanu kraće rese. Čemberi su najčešće sastavljeni iz dve pole. Bilo ih je čisto belih, a takođe i ukrašenih uskim bordurama od utkanog pamuka svetlo-plave, svetlo-smeđe, ciglasto-crvene boje itd. Čember se nije vezivao nego se samo prebacivao preko kape a krajevi su se pozadi samo prebacivali, tako da su se uglovi sa rešama često spreda videli. Za tako stavljen čember kaže se da se »načini na rogove«. Zimi su se krajevi čembera prebacivali spreda i ubrađivali, tj. samo uvijali oko lica (sl. br. 2). Ispod čembera samo se malo videla šamija na kapi. Mlade su na kapu još našivale i dukate, a pamti se da su ranije podsecale kosu na slepočnici »na solufe« kao i Karavlahinje.

Devojke su se razlikovale jedino po nošnji na glavi, kao i po tome što nisu nikada nosile prsten na ruci. One su nosile jednu pletenicu puštenu niz leđa, a »dok se počnu udavati« (oko petnaeste godine) počinjale su da nose pregaču, fesić na glavi i peškir. Peškir je bio dugačak, a širok oko 50 cm. Sa tri strane bio je »uzveden«, imao je utkane pruge kao i čember i duge bele rese. Krajevi peškira prebacivali su se napred »na rogove«, a rese visile sa strane.

Na nogama su nošene »male čarape«. To su kraće čarape pletene na pet igala. Delovi su »priglavak« i »grlić«. Grlić ima »rastrižak« (rasečen je uzduž) sa unutrašnje strane, a kopča se »pred sebe« (zadnji »skut« sa unutrašnje strane prometne se napred). Čarape su se kopčale na jednu kopču, a kopče su se ranije kupovale od Ciganki koje su ih prodavale po selima. Na grliču su pretežno tamnije boje, a ornamentalni motivi uglavnom stilizovani biljni. Zene koje

su bile imućnije (»mogućnije«) nosile su oko grlića omotan i kožni kajiš koji su pričvršćivale za opanak. Na priglavku je donji deo (vrh prsta) zv. došarak bele boje, a gornji deo priglavka zv. šara ukrašen je biljnim motivima. Ranije se na došarku šarao »plêt«. To su bile poprečne pruge crvene ili crne boje. Preko čarapa navlačili su se nazuvci opleteni od vune tamnijih boja.

Opanci su bili »prosti« ili »fašnjaci« — opanci izrađeni od presne kože i opute. U svečanijim prilikama nošeni su opanci zvani »kajišlije« pravljene od učinjene govede kože, a pravili su ih opančari u Vlasenici. Ti opanci imali su preplet od širokih kožnih kajiša i mali spljošten kljun na vrhu.

Zalost se obeležavala na taj način što su se gunjevi i gunjići nosili naopako okrenuti, a žene su nosile kosu raspletenu niz leđa po 40 dana, a nekada i po nekoliko meseci.

Posle prvog svetskog rata dolazi do izvesnih promena u nekim detaljima, Košulje se znatno skraćuju i tkaju se od »tankog uzvedenog beza«. Rukavi su nešto kraći i po dnu ukrašeni čipkom od belog pamuka, a jačica je često vezana pamukom ciglasto-crvene, svetlo-plave, smeđe ili tamnije plave boje. Motivi su sitni rombični ili cik-cak. Po dnu košulje pravi se širi porupčić kao ukras i zove se »previtak«. Gaće se vežu na struk, tako da se nogavice ispod košulje i ne vide. Pregače nose još samo starije žene, i to dosta retko, dok mlade i sredovečne žene preko košulje nose opasane samo uzane opletene pojaseve. Na glavi mlade žene nose samo čember koji se dosta navuče na čelo (»natne se«), a na nogama više ne nose male čarape. U to vreme čarape su duge do kolena, pletene od crne vune, sa upletenim cvetnim motivima pri vrhu ili dnu grlića (sl. br. 1).

Devojke ili mlade nosile su između dva rata mesto suknenog gunjića »fermen« ili »jelek« od kadife ili čohe crne boje. Ferme je bio ukrašen crnim gajtanom ili zehom, a po kroju veoma sličan srbijanskim jeleku, pod čijim je uticajem verovatno i nastao. Ferme nisu bili u opštoj upotrebi. Pre drugog svetskog rata devojke su nosile »ogrlice« i »naruklice« od raznobojnih staklenih zrna — bobaka, koje su devojke same nizale i to najviše sa cik-cak motivima. Neposredno pred drugi svetski rat počele su da se nose i suknje od tankog uzvedenog beza. Uzvod je bio tkan naizmenično na sitne i krupne »jâvre« (ispupčenja). Suknja se krojila od 6 bezova i sva je bila nabrana. Oko pasa bio je »kajišić« od beza a kopčao se na dugme u boji zv. »šljoka«.

Posle drugog svetskog rata dolazi do većih promena u nošnji. Pregača se može videti veoma retko samo još kod neke stare žene, a tako isto i kapa na glavi. Koliko mi je poznato, jedina žena koja je još 1956. nosila duge gaće, male čarape i pregaču bila je Todora Reljić iz Trnova, stara oko 80 godina. Čemberi se nose vezani ispod brade ili pozadi. Na nogama se nose i obične crne vunene čarape, obični ili gumeni opanci ili cipele. Na čemberima tkanim posle rata može da se vidi vez mesto utkanih šara naokolo. Na jednom seoskom zboru kod crkve Lovnice 1952. upadao je u oči čember na kome su

pozadi bile izvezene crvene petokrake zvezde. Kod mladih žena i kod devojaka te promene su još uočljivije. Još za vreme drugog svetskog rata počele su da se nose crne suknje od satena i glota i one se sve više počinju da nose. Nose ih devojčice, devojke i skoro sve mlađe žene. Suknje su kratke toliko, da jedva pokrivaju koleno. Na glavi kod mladih žena i devojaka sve više se nose kupovne marame, vezane ispod brade ili zabačene do pola glave pa vezane pozadi.

Posljednjih godina i žene, a naročito devojke, sve više primaju delove gradske nošnje. Počinje da se nosi rublje kupljeno u gradu, suknje ili bluze krojene od raznih kupovnih materijala, pamučne pa i svilene čarape i cipele. Neke od devojaka mogu se videti i gologlave, a neke sa raznobojnim kupovnim maramama na glavi. Usled svega toga ženska nošnja u Birču postepeno gubi svoje osnovne karakteristike i, primajući elemente gradske nošnje, izjednačuje se potpuno sa nošnjama susednih oblasti u kojima je takođe primljeno mnogo elemenata gradske nošnje.

M u š k a n o š n j a

I u muškoj, kao i u ženskoj nošnji, možemo da uočimo samo tri perioda u njenom razvoju. Prema sećanju starijih ljudi, negde na početku austrougarske okupacije, muškarci su nosili »bijelo suknjište«, tj. suknene haljetke bele boje. Pominju se bele »pelengaće« ukrašene crnim gajtanom kod mladih ljudi, a siradom (vrsta gajtana opletanog od domaće vune) kod starijih ljudi.

Osnovni delovi muške nošnje su košulja i gaće, pojas, gunj i gunjić, kapa i šal, pelengaće, tozluci, čarape i opanci.

Još pre austrijske okupacije gaće i košulja tkani su od »pređe« bez uzvoda. Od istog materijala bile su i »stajaće aljine« (praznične). Tek u »austrijsko doba« počelo je da se tka uzvodno platno. Još pre »austrijskog doba« muškarci su na glavi nosili dugu kosu pletenu u perčin. a stariji ljudi, kao uglavnom i mlađi, nosili su brkove. Pominje se da su u žalosti muškarci nosili perčin raspletan niz leđa, a bradud nisu brijali po 40 dana. Na glavi su nosili mlađi ljudi crvene kape slične fesu, ali dosta šire, tako da su padale skoro do samog uha. Na nogama nosile su se bele vunene čarape. Ima pomena da su ljudi u Cikotaama i okolnim selima »nosili drvene opanke u početku austrijske okupacije, dok je u Vlasenici bio sreski načelnik Bahtijarević: nisu to nosili od nevolje, nego da pokažu koliko ih je taj čovek upropastio« (dr M. Filipović, nav. rad, str. 37).

Nešto više znamo o nošnji koja je nošena iza 1900. pa do posle prvog svjetskog rata (sl. br. 3).

Do tela su se oblačile gaće, za svaki dan tkane od pređe ili meleza, a za svečanije prilike od tankog uzvodnog beza. Gaće su bile sastavljene od tri dela. To su: nogavice, naperci i tur (sl. br. 1c). Gaće su se vezale »svitnjakom« ili »učkurom« koji se provlačio kroz širi porub — »obenjaču«. Nogavice na gaćama bile su sasvim ravne, a duge skoro do članaka. Po dnu nogavica bio je »porub« načinjen

Sl. 3

bodom iza igle zv. šupljika. Mlađi ljudi po dnu nogavica nosili su užu belu pamučnu čipku.

Preko gaća nošena je košulja, za svaki dan tkana od meleza, a za praznike od tankog uzvoda. I muška košulja, kao i ženska, imala je prednje i zadnje stanove, kline i rukave. Košulja je bila duga skoro do kolena, a klini su joj davali dosta veliku širinu. Rukavi su bili dugi i široki, a kod mlađih ljudi po dnu ukrašeni užom belom čipkom. Oko vrata bio je duži razrez i veoma uska jačica. Razrez je kopčan obično na dva-tri raznobojna dugmeta, a jačica je bila ukrašena uskom čipkicom ili sa veoma malo veza.

Preko košulje se nosio širi tkani pojas od vune zv. tkanica. Tkanice su se tkale u 4 nita na daščici i bile su tkane slično kao saće. Prema tkanju, takve tkanice su se zvale »krsteljuše« ili »krsteljušice«. Sa strana su bile utkane jače ivice. Boje su bile uglavnom crna, bela, ružičasta, tamno-plava itd. Za tkanje muške tkanice bila je potrebna velika veština i bilo je malo žena koje su znale lepo da je otkaju. Poznate dobre tkalje u vreme oko prvog svetskog rata bile su Mara Reljić iz Trnova i Soka Petrović iz Lulića. One žene koje nisu znale lepo da tkaju tkanice davale su ih na tkanje dobrim tkaljama, a za uzvrat one bi njima nešto drugo uradile. Preko tkanice nosio se opasan i kožni kajiš. Momci su ispod tkanice nosili »peškir«,

čiji su »perići« (krajevi) bili pozadi zataknuti za tkanicu. Peškiri su tkani »na šivčice«, tj. na poprečne uske pruge bele boje na crvenoj podlozi. Stariji ljudi preko pojasa nosili su »silav« (bensilah) — vrstu kožnog pojasa sa više pregrada. Silavi su bili crvene boje i izrađivani su od kože »jarčevače«. Nabavljeni su direktno u Sarajevu ili preko trgovaca u Vlasenici. I mlađi i stariji ljudi nosili su ispod leve ruke (sa prebačenim kajišem preko ramena) kožnu torbu sa poklopcem, zv. »jandžik«.

Na gornjem delu tela nosio se »gunjić«, haljetak po kroju isti kao i ženski, samo što je nešto duži. Stariji ljudi su kao ukras nosili isti peškir kao i momci, ali ne ispod pojasa, nego prometnut kroz gunjić ispod levog pazuha. Takvi peškiri prestali su da se nose već u vreme oko prvog svetskog rata i docnije su služili samo za povezivanje usta mrtvacu.

Na glavi se nosio »čulav« — kapa od valjanog sukna bele ili crne boje sa zaravnjenim vrhom, oko koga se obavijao »krmez« — crveni tkani šal od tanke vune, dug oko 2—3 m a širok oko 30 cm.

Na nogama nošene su kraće čarape sa rasečenim grlicem (»rastriškom«), pletene na pet igala i pretežno tamnijih boja. Preko čarapa obuvali su se »nazuvci«, pleteni na pet igala, pretežno crne boje. Opanci su bili isti kao i ženski — prosti ili fašnjaci za svaki dan i kajišnije za svečanije prilike. Uz kajišnije nosili su oko čarapa omotan crni ili žuti kajiš.

Zimi se uz ovu odeću oblačio još i gunj, kao i tozluci i pelengaće, izrađeni od sukna tkanog u četiri nita. Pelengaće su bile crne, sa užim turom i prilično uskim nogavicama koje su stizale do pod koleno. Ispod pelengaća i čarapa nošeni su beli tozluci optočeni crnom ili crvenom čohom, a kopčali su se pomoću više kopči sa unutrašnje strane noge. Preko svega, oblačio se zimi još i gunj, koji je bio dug skoro do kolena. Gunj je bio isti kao i ženski. U žalosti se i gunj i gunjić nose izvrnuti naopako. Sve još do drugog svetskog rata mogle su se videti »crvene kabanice«, krojene od crvenog tanjeg i finijeg sukna, u vidu pelerine sa kapuljačom. Te crvene kabanice mogle su se videti samo u kućama imućnijih domaćina i nosile su se samo u svečanijim prilikama ili na putu. Obično je u kući i sa više muškaraca bila samo po jedna crvena kabanica. Pred drugi svetski rat one su već iščezavale.

U vreme između dva rata dolazi do znatnih promena u muškoj nošnji. Nošnja na glavi se menja. Još samo stari ljudi nose čulav i krmez, a svi ostali nose crne jagnjeće šubare sa uvučenim vrhom, kao i šajkače i šešire. Tkanice se ne nose, nego samo uski kožni kajiši preko kožulje. Rukavi na kožulji, po ugledu na varoške, nisu više »prosti« (ravni) nego »ubrani« (sa manžetom). Pelengaće nose stariji ljudi, dok mlađi počinju da nose suknene čakšire. Čarape su kraće ili duže, opletene od crne vune, sa sitnijim upletenim cvetnim motivima pri vrhu. Na nogama se mnogo nose kožni opanci (sa licem od kože u jednom komadu), gumeni opanci, a naročito duboke cipele.

Posle drugog svetskog rata nošnja je naglo počela da se menja. Razni kupovni materijali i gradska konfekcija sve više prodiru. Ako je odeća i izgrađena od domaćeg sukna, to su onda čakšire, nešto šire krojene nego »rajthozne«, i kaputi krojeni od sukna. Ponegdje se može naići i na smeđe sukno koje je tkano na pruge. Vrlo je verovatno da su to posle rata doneli u Birač oni koji su bili u izbeglištvu u Srbiji. Prava je retkost u celom Donjem Birču videti još koga starijeg čoveka u pelengačama i tozlucima, dok se letnja nošnja još održava. Međutim, specijalno kod mlađih ljudi gradska konfekcija skoro sasvim je zamenila raniju nošnju. Taj način odevanja prihvatili su i mnogi stariji ljudi.

Dečija nošnja

Na kraju, reći ćemo još nekoliko reči i o dečijoj nošnji, kojoj se ne poklanja neka naročita pažnja. Ranije, do drugog svetskog rata, dete se opasivalo pojasićem čim se rodi. Verovalo se da to treba zato što, ako bi se desilo da dete umre nekršteno, ne bi moglo u raju da bere jabuke u nedra, nego bi mu sve ispadale. Negde do posle prvog svetskog rata dete se povijalo u vunenu pelenu otkanu veoma retko u dva nita. Takve pelene upotrebljavale su se negde i do drugog svetskog rata. U novije vreme deca se povijaju u pelene od kupovnog platna ili flanela. Košuljice ili kapice su od domaćeg ili kupovnog platna. Kad dete prohoda, oblače ga u dužu košuljicu sašivenu od beza ili nekog cica, pa bilo da je muško ili žensko. Tek u novije vreme dečijoj odeći poklanja se više pažnje. Deca (manja) šišaju se obično unaokrug, dok malo odraslije devojčice nose kratku kosu ili jednu pletenicu opletenu od tri manje. Devojčice nose crne satenske ili glotane suknje i bluze ili haljine od cica, a dečaci duge gaće ili košulje od »težinjavog platna« (konopljanog) ili odeću od materijala kupljenog u gradu sl. br. 1 i 3. Ranije, a negdje još i danas, veruju da se, naročito manje dete, može ureći, te našivaju razne predmete na dečiju odeću da bi ga zaštitili od uroka. Manjem detetu se na kopicu ili sviterčić našivaju radi odbrane od uroka rogovi od »ljeljena« (jelenka), kaori školjke zv. »sedefi« (koje kupuju od Karavlahinja, srebrne pare ili mali krstovi i »pratljačice« od tiso-
vog drveta. Te krstiče i pratljačice od tiso-
vine izrađuju žene na Lazarevdan pre sunca. Devojčicama još upleću u upletnjake na pletenicama i đinduve — bopke sa poderanog konjskog ulara.

Na osnovu izloženog materijala, može se zaključiti da se nošnja u Donjem Birču veoma postepeno i u detaljima menjala do drugog svetskog rata, kada dolazi do naglih i veoma vidnih promena. Donji Birač, kao poznati ustanički kraj, bio je u toku rata poprište mnogih događaja, što je svakako moralo da nađe odraza i u nošnji. Dolazi do velike oskudice u tekstilu i nosi se ono što se ima (od savezničkih padobrana kroje se košulje, čemberi itd. i nose se delovi vojničkih uniformi). Nestašica vune i pamuka, neposredno posle rata uticala je na to da se skoro potpuno zapostavila proizvodnja platna i sukna,

te se zbog toga stanovništvo sve više orijentise na materijale i odeću koju im pružaju industrija i trgovina. Pored toga na prihvatanje gradske nošnje imali su i imaju uticaja i sve češći doticaji sa gradskim životom i odlazak pojedinaca na radove u druga mesta. Sve to doprinelo je da se sve više gube specifičnosti stare birčanske nošnje i da se sve više ide ka izjednačavanju sa gradskom nošnjom.

NAPOMENE

1. Zahvaljujem se Upravi Zemaljskog muzeja u Sarajevu na ustupljenim fotografskim snimcima.